

משרד החנוך והתרבות - המחלקה לתרבות תורנית

ג ל י ו נ ו ת ל ע י ו ן ב פ ר ש ת ה ש ב ו ע
בעריכת נחמה ליבוביץ
שנת העשרים ותשע

תולדות (חש"ל)

כ"ו י"ג - ל"ג
הבארות והברית

א. שאלה כללית בטעם הספור כולו:

רמב"ן ד"ה ויקרא שם הבאר עשק: וספר הכתוב ויאריך בענין הבארות, ואין בפשוטי הספור תועלת ולא כבוד גדול ליצחק, והוא ואביו עשו אותם בשוה. אבל יש בדבר ענין נסתר בתוכו, כי בא להודיע דברי עתיד: כי באר מים רמוז לבית אלוקים אשר יעשו בניו של יצחק, ולכן הזכיר "באר מים חיים", כמו שאמר (ירמ' י"ז ג) "מקור מים חיים את ה'". וקרא הראשון "עשק", ירמוז לבית הראשון אשר התעסקו עמנו ועשו אתנו כמה מחלוקות וכמה מלחמות עד שהחריבוהו והסני קרא שמה "שם-ה", שם קשה מן הראשון. והוא הבית השני שקרא אותו בשמו שכתוב בו (עזרא ד' ו') "ובמלכות אחשורוש בתחילת מלכותו כתבו סטבה על יושבי יהודה וירושלם". וכל ימיו היו לנו לשטנה עד שהחריבוהו וגלינו ממנו גלות רעה. והשלישי קרא "רחובות" הוא הבית שעתידי להיבנות במהרה בימינו והוא יעשה בלא ריב ומצה והאל ירחיב את גבולנו, כמו שנאמר (דב' י"ט ח') "ואם ירחיב ה' אלוקיך את גבולך כאשר נשבע...". שהוא לעתיד. וכתוב בבית השלישי (יחזקאל מ"א ז') "ורחבה ונסבה למעלה למעלה". "ופרינו בארץ", שכל העמים יעבדוהו שכם אחד.

אברבנאל ... ואמנם לקיים מה שנאמר לו עוד "כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל", ספר הכתוב ענין הבארות ויציאיתו מגרר ומה שהלך אליו אבימלך לבקש אהבתו כאלו הוא היה אדוני הארץ.

והסתכל בספור הזה, איך יורה על זה השורש: כי הנה זכר הכתוב טעם היות "כל הבארות אשר חפרו עבדי אברהם בימיו סתמום פלשתים", כזי שלא יהנו מהם רועי יצחק וילכו משם לחסרון המים; ומלבד זה אמר אבימלך ליצחק "לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד", ר"ל שלרוב מקנהו לא היה מקום למקנה הארץ, הנה יצחק הלך משם אבל לא נתרחק מן העיר, כי ישב ב"בחל גרר" סמוך לעיר ולא כמו שכתב רש"י, כי לאחר שלגרר נתיחד נראה שהיה קרוב אליה, אבל ישב שם על כרחם, ולא עוד אלא ששב וחפר הבארות אשר חפר אברהם וסתמום פלשתים, וכזי להשתחרר עליהם יותר, קרא להם השמות שקרא להם אביו, להודיע שלא היו חדשים, אבל היה פותח הבארות אשר כבר סתמום, וקורא להם בשמותם, שבכך ידו היה עושה זה. וגם חפרו ומצאו באר מים חיים... ואע"פ שרועי גרר רבו על אותו באר... הנה עם כל זה נשאר הבאר ההוא עם רועי יצחק... וכך חפרו באר אחרת ועם שגם כן רבו עליו נשאר עמו וקראהו סטבה לשנאתם אותו; עד שכאשר חפרו הבאר השלישית לא רבו עליה, ולכן קרא שמה 'רחובות' כי אמר יצחק: "הרחיב ה' לנו ופרינו בארץ". כלומר: אע"פ ששלחוני מאתם, בעל כרחם ירחיב לנו ה' בארץ הזאת.

וזה טעם כל הספור הזה שנכתב כאן, שלא מצא בו הרמב"ן תועלת ולא כבוד ליצחק ונכנס לבארו על דרך הצורה לבית קדשנו ותפארתנו. ולדעתו יש כבוד גדול ליצחק ולכן נכתב פה.

ולפי שכל הדברים עשה יצחק בגודל לבב כאלו הוא היה אדון הארץ, לכן בבואו לבאר שבע נראה אליו ה' והבטיחו "אנכי אלוקי אברהם אביך אל תירא" ר"ל: אני שנתתי לאברהם אביך כח לנצח את המלכים ואני הנותן לך כח לעשות חיל, ולכן לא תירא מאנשי גרר ולא מענין הבארות שעשית כי אתך אנכי בכל אשר תעשה...

- 1. מה דחף את הרמב"ן לפרש את פרקנו כפי שפרשו?
- 2. למה התכוון אברבנאל באמרו שהרמב"ן פרשו דרך "צורה"?
- 3. מהי הסתירה הפנימית בפרושו של אברבנאל? xx
- 4. התוכל לתת טעם אחר לספור הזה כולו שלא כדברי זה ולא כדברי זה? xx

ב. **עקדת יצחק**: שער שלשה ועשרים
י"ג ויזרע יצחק: יאמר שכבר נשתדל יצחק בעבודת האדמה והצליח מאד ויקנאו בו פלשתים, כסבורים שהיתה הצלחתו ע"י משא ומתן עם אנשי הארץ שזה בהנהגה ואלו חסרים עד שאמר לו "לך מעמנו כי עצמת ממנו מאד", ירצה שעצמת במה שאתה בהנהגה ומשתעבד מאנשי הארץ יותר ממנו עם היותנו אדוני הארץ.

1. כיצד מפרש בעל עקדת יצחק "מסנו" בפרקנו?
2. במה דומה טענת אבימלך לפי פרושו של בעל העקדה כאן לדברי בני לבן בפרק ל"א א' - וכיצד אפשר להוכיח שהן טענות שקר בשני המקרים?

ג. כ"ס אם תעשה עמנו רעה כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב.

ר' שלמה דרבנא: הבאור: בראשית כ"א כ"ג ד"ה אם תשקור לי: מלת "אם"... באה ברוב מקומות השבועה: "אם תשקור לי", (שמואל א' ג' י"ד) אם יתכפר עון בית עלי", (תהלים פ"ט ל"ו) "אחת נשבעתי בקודשי אם לדוד אכזב"; ובאורה בכל מקום שתבוא על השבועה כמו "שלא", כן (במד' י"ב ל') "אם אתם תבואו אל הארץ" - שלא תבואו אל הארץ, וכן תרגם אונקלוס פה "דלא תשקר".

אא התוכל להסביר, למה פותחת שבועה ברב מקרים ב"אם" שהיא לאחרי הכל אינה זזה מהיות מלת תנאי?

ד. כ"ס כאשר לא נגענוך וכאשר עשינו עמך רק טוב:

בראשית רבה ס"ד י' - (לפסוק דלעיל)

בימי ר' יהושע בן חנניה גזרה מלכות הרשעה (רומי) שיבנה בית המקדש. הושיבו פפוס ולוליאנוס (= שני אחים שנהרגו אח"כ על קדוש ה' בלוד) טרפיזין (= שולחנות) מעכו עד אנטוכיא והיו מספקין לעולי גולה כסף וזהב וכל צרכם. הלכו הכותים הללו ואמרו: "ידע המלך, אשר אם עיר מרדנית זו תתבנה וחומותיה תתבצרנה - "מנדה בלו והלך (מס רכוש, מס גלגולת) לא יתנון". (עזרא ד' י"ג) אמר להם: "מה אעשה, כבר גזרתי". אמרו לו: "שלח אמר להם: או שישנו מקומו של הבית או שיוסיפו עלינו תמס אמות או שיפחתו - ומאליהם יחזרו בהם". והיה כל העם כנוס בבקעת בית רמון. כיון שהגיע כתב הסלך, התחילו בוכים. בקשו למרד במלך. אמרו: "יעול חד בר נשא חכימא וישודך צבורא (וישקיס הצבור)". אמרו: "יעול ר' יהושע בן חנניה, דהוא אסכולוסטיקא דאורייתא" (מלמד בתורה).

נכנס ר' יהושע בן חנניה ודרש: ארי טרף טרף נעמד עצם בגרונו. אמר: "כל דמתי מפיך ליה (כל מי שיבא ויוציאו) אנא יהיב ליה אגרא (= אתן לו שכר)". בא קורא מצרי שמקורו ארוך, נתן מקורו לתוך פיו של ארליה, והוציא את העצם. אמר לארי: "תן לי שכרי". אמר לו הארי: "לך והיה משתבח: נכנסתי לפי הארי בשלום, ויצאתי בשלום - ואין לך שכר גדול מזה". כך דיינו שנכנסנו לאומה זו בשלום ויצאנו בשלום (תרגום מארמית).

רמב"ן ומעם לא נגענוך: שלא נפחה לבנו על אשתך ליגע באחד מכם, כלשון (כ"ו י"א) "הנוגע באיש הזה ובאשתו מות יומת", "ועשינו עמך רק טוב" - לשמור את כל אשר לך בצורתנו את העם להשטר מכם.

ר' שלמה דרבנא: "הבאור": ...הקבאה לא היתה רק מאנשי הארץ, והמלך וכסאו נקי, וגם שרי המלך הקרובים אליו, כמו פיכול לא ענאו אותו, ולכן כ' "ויקנאו אותו פלשתים"; והמלך בראותו קנאת העם כי רב הוא נתיירא פן בקנאתם באש עברתם יסדרו גם במלך ריעשו רעת. עם יצחק, ולכן לטובת יצחק אמר לו: "לך מעמנו", ולא אמר לו "לך מארצנו", כי לא שלחו מארצו, רק מעיר המלוכה, שלא יראוהו המקנאים ותשכח קנאתם מלבם.

1. מה קשה לשלשתם בפסוקנו?
 2. מה ההבדל ביניהם בישוב הקושיה ואיזו תשובה נראית לך פשוט?
- אברבנאל** "לא נגענוך ונשלחך בשלום" ר"ל שלא לקחנו דבר מכל אשר לך, אבל שלחנוך בשלום וגם עשינו עמך טוב, כי אין ספק שעתה אתה ברוך ה' יותר ממה שהיית כשבאת לארצנו; וזה מוכיח שקבלת הנאה והטבה בארץ הזאת עם היותה מאת אלוקים, ולכן אין ראוי שתעשה רעה עם הארץ אשר גרת בה ונתברכת בתוכה.
- אא 1. מה ההבדל בין רשב"ם ורמב"ן בתפישה התחבירית של פסוקנו?
 2. מהי חולשת פרושו של רשב"ם?
 - אא 3. מה פירוש דברי הרמב"ן "נעבור החמס שאתה עושה"?
 - אא 4. במה עולה פרושו של אברבנאל על פרוש הרמב"ן מבחינת ההקשר?